

ANNA ŁOSOWSKA* – LUBLIN

[Recenzja]: *Pomiędzy św. Piotrem a Sankt Petersburgiem. Kościół katolicki na Lubelszczyźnie i Podlasiu na przełomie XIX/XX wieku. Materiały z konferencji międzynarodowej, Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II, Lublin, 2 czerwca 2022*, red. ks. Jarosław R. Marczewski, Wydawnictwo Academicon, Lublin 2022, ss. 226, ISBN 978-83-62475-99-5

Literatura pamiętnikarska w ostatnich czasach cieszy się zrozumiałym zainteresowaniem, ale w przeważającej części są to wspomnienia przedstawicieli rodzin ziemiańskich, którzy opisując z nostalgią minione już na zawsze, dawne życie, starają się przywołać ludzi i miejsca oraz zrozumieć procesy, które wywołały te zmiany. Dzieje Kościoła katolickiego na ziemiach Rzeczypospolitej, jak chyba w żadnym kraju w XIX wieku, były związane z historią narodową. Pozostawiając na uboczu bogatą literaturę naukową, uwzględniającą rolę i działalność poszczególnych kapłanów w podtrzymywaniu ducha polskości mimo braku państwa, należy z satysfakcją powitać nowe zjawisko, którym jest publikacja pamiętników osób duchownych. Póki co nie ma ich za wiele¹, ale podobną sytuację można było zaobserwować w przypadku wspomnień przedstawicieli ziemian polskich, kiedy to zapoczątkowane przez Janinę Leskiewiczową badania nad tą grupą społeczną zaowocowały edycjami pamiętników, ukrywanych dotąd w prywatnych archiwach domowych. Nic więc dziwnego, że obszerne pamiętniki ks. Karola Dębińskiego, które wydobył z archiwów i opracował z niezwykłą pieczołowitością ks. dr hab. Jarosław Marczewski, wzbudziły wielkie zainteresowanie.

Pamiętniki ks. K. Dębińskiego, obejmujące lata 1867-1915, są niezwykle cennym przedsięwzięciem wydawniczym. Autor, urodzony w 1858 roku w powiecie łukowskim, po ukończeniu szkoły początkowej w Stoczku Łukowskim kontynuował naukę w Rządowym Męskim Gimnazjum Klasycznym w Siedlcach,

* Anna Łosowska – dr hab. historii, emeritus Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie
e-mail: anlosowska@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0001-5994-1794>

¹ Wypada wskazać D. Ścisłały *Pamiętnik kapelana wojskowego i inne zapiski z lat 1914-1945*, wstęp i oprac. S. Kowalik, Warszawa-Lublin 2020, i Z. Zielińskiego *Powroty minionego czasu zagnieżdżone w pamięci*, wstęp i oprac. R. Łatka, Warszawa 2020.

po czym wstąpił do seminarium duchownego w Lublinie. Po czterech latach nauki został skierowany do Rzymskokatolickiej Akademii Duchownej w Petersburgu i tam uzyskał święcenia niższe, a w roku 1884 otrzymał święcenia kapłańskie z rąk biskupa lubelskiego Kazimierza Wnorowskiego. Pracował w parafiach lubelskich, a po reaktywowaniu diecezji podlaskiej podjął decyzję o pracy w tworzącej się administracji diecezjalnej. Był proboszczem i dziekanem łukowskim, prałatem podlaskiej kapituły katedralnej, oficjałem oraz wikariuszem generalnym, a także wykładowcą w podlaskim seminarium.

W wydanych pamiętnikach autor zamieścił wątki osobiste, ale zaopatrzone w szeroki kontekst dziejów lokalnych i ogólnych. Nie stronił od kontrowersyjnych opinii dotyczących osób z otoczenia, opisał lata swojej posługi duszpasterskiej, uwzględniając osobiste spojrzenie na stosunki panujące ówczesnie w społeczeństwie. Przedstawił napięcia narodowościowe, relacje międzywyznaniowe, przemiany mentalne, jednocześnie ukazał życie religijne wiernych, metody duszpasterzowania, działalność lubelskiej administracji kościelnej, politykę personalną kurii, sylwetki duchownych.

Szeroki zakres spraw i wydarzeń przedstawionych przecież subiektywnie przez ks. K. Dębińskiego oraz liczne postulaty czytelników sprawiły, że pojawiła się potrzeba naukowego przedstawienia płaszczyzny, na której rozgrywały się zapisane przez duchownego zjawiska. Tego zadania podjął się wydawca pamiętników, ks. dr hab. J.R. Marczewski, rektor Metropolitalnego Seminarium Duchownego w Lublinie oraz dyrektor Archiwum Archidiecezjalnego Lubelskiego, wytrawny badacz dziejów lubelskiego Kościoła od średniowiecza po czasy najnowsze. Zorganizowana przez niego, z konieczności w formie zdalnej, konferencja zgromadziła ponad 80 uczestników, a prelegenci, wybitni specjaliści w zakresie historii Polski, Rosji i Stolicy Apostolskiej w XIX i XX wieku, wyczerpująco omówili problemy, z którymi musiał zmierzyć się Kościół katolicki w pozostającym pod zaborem rosyjskim Królestwie Polskim. Niniejsza edycja jest pokłosiem konferencji, a zamieszczone artykuły można podzielić na dwie grupy. Część tekstów stanowi tło ogólne, które stymulowało wydarzenia obecne we wspomnieniach duchownego. Druga zaś jest związana bezpośrednio z fenomenem ks. K. Dębińskiego i w sposób pogłębiony omawia zagadnienia poruszane w jego pamiętnikach.

W tekście ks. prof. Marka Inglota SJ, członka Papieskiego Komitetu Nauk Historycznych oraz wykładowcy Papieskiego Uniwersytetu Gregoriańskiego w Rzymie, zostały przedstawione początki oficjalnych stosunków dyplomatycznych pomiędzy Stolicą Apostolską a carską Rosją w XIX wieku (*Stolica św. Piotra i Sankt Petersburg – początki oficjalnych relacji dyplomatycznych między dwoma państwami w XIX wieku*). Autor z dużą swobodą erudycyjną przedstawił zabiegi przedstawicieli obu stron o nawiązanie względnie poprawnych stosunków. Opisał m.in. misję specjalnego wysłannika carycy Katarzyny do Rzymu w 1783 roku, Jana Benisławskiego, byłego jezuitę i kanonika w Dynenburgu, koadiutora arcybiskupa mohylewskiego. W tym samym roku w Petersburgu pojawił się nuncjusz papieski Andrea Archetti ze specjalnymi poruczeniami, a w następnych latach nuncjusze Lorenzo Litta i Tommaso Arezzo. Jakkolwiek w omawianym okresie starania o nawiązanie stosunków dyplomatycznych nie przyniosły spodziewanych

rezultatów, bo do otwarcia stałego przedstawicielstwa Cesarstwa Rosyjskiego w Rzymie doszło dopiero w 1817 roku, to wpłynęły one na politykę wyznaniową Aleksandra I, a w efekcie na rozwój w Rosji myśli religijno-politycznej przychylniej katolicyzmowi.

Nieznane, poza wąskim gronem specjalistów, tajne misje jezuitów na Podlasiu w latach 1878-1904 opracował ks. dr Robert Danieluk SJ z Papieskiego Instytutu Studiów Kościelnych w Rzymie. W artykule *Tajna misja jezuitów wśród unitów podlaskich w latach 1878-1904* przedstawił sytuację po wydarzeniach w roku 1874, czyli zamordowaniu 13 obrońców kościoła w Pratulinie. Wskazał, że niektórzy księża katolicycy przeciwstawiali się zakazowi nałożonemu przez władze rosyjskie i jeździli na Podlasie, aby wspierać unitów przez sprawowanie Mszy św. i udzielanie im sakramentów. Wśród takich kapłanów było kilku jezuitów, którzy w przebraniu przedostali się na Podlasie, ale niektórzy z nich przeplacili swoją posługę aresztowaniem lub zsyłką w głąb Rosji.

Znawca XIX-wiecznej kancelarii rosyjskiej dr hab. Artur Górak z Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie odnalazł, przetłumaczył i omówił *Tajne memorandum o sprawach wyznania rzymsko-katolickiego w Królestwie Polskim* autorstwa Aleksandra Siergiejewicza Muchanowa, kierownika Urzędu Spraw Duchownych Obcych Wyznań w Królestwie Polskim. Dokument tyleż nieznany, ile niezrealizowany. Władzom rosyjskim nie zależało bowiem na współpracy z Kościołem katolickim, ale na jego całkowitym podporządkowaniu na wzór Cerkwi prawosławnej.

W zagadnienie problemów, przed którymi stali proboszczowie parafii, wprowadził ks. J.R. Marczewski w tekście *O wyzwaniach w administrowaniu parafią pod rosyjskim zaborem – na podstawie pamiętników ks. Karola Dębińskiego*. Jakże były to wyzwania? Przede wszystkim troska o stan życia moralnego i wiedzę religijną, podstawową oświatę, podniesienie poziomu życia gospodarczego parafian, infrastrukturę parafialną, ale też przeciwstawianie się wpływowi prawosławia, widocznego zwłaszcza na terenie byłej diecezji podlaskiej i Chełmszczyzny. Jakkolwiek przytoczone przykłady zostały zaczerpnięte z doświadczeń ks. K. Dębińskiego, to uzasadnione wydaje się stwierdzenie, że były obrazem codziennego trudu większości zarządców innych parafii.

Losy unitów na bazie cytowanych pamiętników przedstawił ks. dr hab. Krzysztof Grzesiak (*Sprawa unicka na kartach pamiętników ks. Karola Dębińskiego*), skupiając się na kadrze siedleckiego gimnazjum oraz lubelskiego seminarium duchownego. Szczegółowy opis prześladowania duchowieństwa katolickiego, a zwłaszcza grekokatolickiego, rozszerza nikłą i ogólnikową dotąd, nie licząc specjalistów, wiedzę o problemach Kościoła katolickiego na obszarach zamieszkałych przez ludność wyznaniowo mieszaną.

Ksiądz dr Andrzej Kwaśniewski w artykule *Pamiętniki ks. Karola Dębińskiego jako świadectwo kultury umysłowej duchowieństwa* zajął się fenomenem poziomu intelektualnego duchowieństwa katolickiego w skomplikowanych realiach życia pod zaborami. Generalnie jednak zagadnieniem zasadniczym jego tekstu jest analiza dorobku piśmienniczego ks. K. Dębińskiego i jego starań o organizację instytucji kulturalnych (biblioteki, czytelnie, muzea). Wnioski wskazują także, że nie był

to styl pracy i życia większości szeregowego kleru parafialnego. Trzeba było nie lada umiejętności i wytrwałości, a przede wszystkim walorów intelektualnych, ażeby zmagać się z codziennością. Poziom wykształcenia, zajmowane stanowiska, a zwłaszcza praca w kręgu bp. Franciszka Jaczewskiego pozwoliły mu osiągnąć poziom niedostępny większości duchownych.

W podobnej konwencji utrzymany jest tekst ks. dr. Jacka Wojdy *Powstanie pamiętników ks. Dębińskiego i zawartej w nich narracji o seminarium*, w którym autor starał się prześledzić proces powstawania wspomnień, odnaleźć inspiratorów niektórych wydarzeń w nich opisanych oraz odpowiedzieć na pytanie, w jakim stopniu uwiecznione relacje pokrywały się z rzeczywistością.

Omawiana publikacja wraz ze wspomnieniami ks. K. Dębińskiego *Z przeżytych chwil... Pamiętniki ks. Karola Dębińskiego z lat 1867-1915* jest kapitalnym materiałem poszerzającym wiedzę o sytuacji na ziemiach Lubelszczyzny i Podlasia na przełomie XIX i XX wieku. Zostały w niej przedstawione przemiany mentalne, napięcia narodowościowe, relacje międzywyznaniowe wraz z rozwojem sekt religijnych, pojawiające się nowe ideologie. Nie brakuje również informacji o metodach ówczesnego duszpasterstwa, działalności lubelskiej i podlaskiej administracji kościelnej oraz polityce personalnej kurii.

Księdzu prof. J.R. Marczewskiemu za trud przygotowania obu publikacji należą się słowa uznania i wielkiej wdzięczności.

Słowa kluczowe: ks. Karol Dębiński; pamiętniki; diecezja lubelska; Kościół katolicki; Lubelszczyzna; Podlasie

REFERENCES / BIBLIOGRAFIA

- Ścisła Dominik, *Pamiętnik kapelana wojskowego i inne zapiski z lat 1914-1945*, wstęp i oprac. S. Kowalik, Warszawa-Lublin 2020.
- Zieliński Zygmunt, *Powroty minionego czasu zagrzebane w pamięci*, wstęp i oprac. R. Łatka, Warszawa 2020.